

KIBRIS SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ KONUSUNDA BİLİNMEYEN BİR KAYNAK: Prof. Dr. NİHAT ERİM'İN BAŞBAKAN ADNAN MENDERES'E SUNMUŞ OLDUĞU RAPOR

UNKNOWN SOURCE ABOUT THE SOLUTION OF CYPRUS PROBLEM: THE REPORT PRESENTED BY PROF. DR. NİHAT ERİM TO PRIME MINISTER ADNAN MENDERES

Tahir KODAL*

Özet

Bu çalışmada; Kıbrıs sorununun çözümü konusunda Prof. Dr. Nihat Erim tarafından on üç sayfa olarak hazırlanan, dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e 24 Kasım 1956'da sunulan, Cumhuriyet Arşivinde yer alan ve araştırmacılar tarafından bilinmeyen yeni bir rapor konu edilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında; Nihat Erim'in raporunu sunmuş olduğu 16 Kasım 1956 tarihine kadar Kıbrıs sorununun tarihi arka planı hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Çalışmanın değerlendirme kısmında; Nihat Erim'in raporunun tanıtımı yapılmış ve ana hatlarıyla bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısmında; Kıbrıs sorunu üzerine çalışma yapacakların bu raporu kullanması, tarafımızdan yapılan değerlendirmelerin dışında, yorumlarda bulunmalarını sağlamak için, rapora dokunulmadan aynı şekilde yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise; ortaya konulan açıklamaların ardından, varılan sonuçlara yer verilmiştir. Ayrıca, raporun taraması yapılarak çalışmanın en sonunda yer alması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs, Kıbrıs Sorunu, Nihat Erim, Adnan Menderes.*

Abstract

In this study, a new report, about the solution of Cyprus problem, prepared by Prof. Dr. Nihat Erim, presented to Prime Minister Adnan Menderes on 24 November 1956, located in Republic Archive and unknown by researchers was mentioned. Beginning of the study, brief information was given about historical background of Cyprus problem until 16 November 1956 when Nihat Erim presented his report. In evaluation part of the study, Nihat Erim's report was introduced and information about the report was given generally. Then, a report was given place with no change to be used by someone to do study about Cyprus problem and enable them to asses except fot evaluations made by us. In conclusion part of the study, results, attained after presented assesments, was referred. Besides, scanning the report, it was placed at the end of the study.

Key words: *Cyprus, CyprusQuestion, Nihat Erim, Adnan Menderes.*

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlk Öğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, tkodal@pamukkale.edu.tr

A-GİRİŞ

Venediklilerin elinde bulunan ve Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs 1570-1571 yılları arasında çetin geçen kuşatmadan sonra Osmanlı veya Türk egemenliğine girmiştir.¹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesine kadar da bu şekilde kalmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde İngiltere Osmanlı topraklarını Rus işgalinden koruma ve işgal ettikleri yerlerden çıkarma bahanesiyle, geçici olarak, Kıbrıs'a yerleşmiştir. Ancak, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz için stratejik önemi nedeniyle, I. Dünya Savaşı devam ederken, İngiltere 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, Milli Mücadele başlamış, Türk milleti Milli Mücadele ile meşgul olurken Kıbrıs ile yeterince ilgilenilememiş, buradaki İngiliz egemenliğine son verilememiştir.

Buna karşın, Kıbrıslılar ellerinden geldiğince, Milli Mücadele'ye maddi ve manevi destek olmuşlardır. Milli Mücadele zaferle sonuçlandırıldıktan sonra, Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs İngiltere'nin elinde kalmıştır.² Böylece, I. Dünya Savaşı'nın galibi olarak, İngiltere Kıbrıs'ı hukuken de elde etmiştir. Uluslararası ilişkilerde güç önemli olduğundan, yeni Türk devletinin kurulması için yani gövdeyi yaşatmak amacıyla vücudun kangren olmuş organlarını kesme anlayışı çerçevesinde Lozan'da bırakılmak zorunda kalınan Misak-ı Milli topraklarından vazgeçilmemiş, bunu da 1933 yılında Mustafa Kemal, Amerikalı General McArthur'a "*Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse, Musul, Kerkük ve Adaları geri alacağım. Selanik de dahil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım!*"³ şeklinde açıklamıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı öncesinde Hatay için oluşan uluslararası ortam, Kıbrıs için oluşmamış, Kıbrıs'ı geri almak mümkün olmamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Rumlar ile birlikte Yunanistan'da da "*enosis*" faaliyetleri hız kazanmıştır. Yunan Parlamentosu 28 Şubat 1947'de oybirliğiyle; Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı yönünde bir karar almıştır. Yunan Hükümeti, adanın kendilerine verilmesi karşılığında Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İngiltere'ye adada üs verebileceğini açıklamıştır. Ardından, Rumlar, 21 Kasım 1949'de Birleşmiş Milletlere "*enosis*" doğrultusunda başvuruda bulunmuşlar, adanın Yunanistan'a ilhakı konusunda plebisit veya halkoylaması çalışmalarına girişmişlerdir. Kıbrıs Türkleri, gelişmeleri protesto etmek ve adanın Türkiye'ye iadesini sağlamak için Kıbrıs'ta iki büyük miting düzenlemişlerdir. Bu mitingleri Anadolu'daki, "*Kıbrıs mitingleri*" takip etmiştir. Makarios'un Başpiskopos seçilmesinden sonra, hem Kıbrıs'ta, hem de Yunanistan'da "*enosis*" çığırkanlıkları daha da artmıştır.⁴

Kıbrıs sorunu ilk defa Yunan Hükümeti tarafından 1954 yılında Birleşmiş Milletler'e taşınmıştır. Böylece, Kıbrıs sorunu uluslararası bir konu haline gelmiştir.

¹ H. Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1987, s.2.

² İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt:1 (1920-1945)*, TTK Yayını, Ankara 1989, s.91.

³ Yusuf Koç-Ali Koç, *Tarihi Gerçekler Işığında Belgelerle Atatürk*, Yaprak Ofset, Ankara 2005, s.13.

* Kıbrıs'ın tamamıyla Yunanistan'a ilhakını veya dahil edilmesini ifade etmektedir.

⁴ Yavuz Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu'na Kadar Kıbrıs Meselesi", *Gazi Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cil:5, Sayı:1, Kırşehir 2004, s.104.

Bu olay, adada gerginliği ve Rumların taşkınlıklarını arttırmıştır. Birleşmiş Milletler, Kıbrıs sorununu Genel Kurul'da görüşmeyi kabul etmiştir. Söz edilen gelişmeler üzerine, Türk Hükûmeti yaşananlara yoğun bir şekilde tepki göstermiş, adanın Yunanistan'a verilemeyeceğini duyurmuştur. Sorun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda görüşülürken, Yunanistan "*self-determination veya kendi kendini yönetme*" tezini savunmuştur. Ancak, bu tez, BM tarafından kabul edilmemiştir.⁵ Bahsedilen gelişmenin ardından Kıbrıs'ta, General Grivas tarafından kurulan, "*Kıbrıs Mücadelesi İçin Milli Teşkilat*" anlamına gelen ve enosisçi terör örgütü EOKA'nın eylemlerine hız verilmiştir. Adada Türklere karşı EOKA terörünün artması üzerine, İngiltere Hükûmeti, Türkiye'yi ve Yunanistan'ı, "*Kıbrıs sorunu*"nu görüşmek üzere Londra'ya çağırmıştır.⁶

Londra Konferansı, 29 Ağustos 1955'de çalışmalarına başlamış 7 Eylül 1955'te sona ermiştir. Konferansta İngiltere adaya özerklik verilmesini önermiş, Türkiye mevcut durumun devamını yani İngiltere'nin denetiminde kalmasını, değişiklik olacak ise adanın kendilerine verilmesini istemiştir. Yunanistan "*self determination-kendi kendini yönetmesi*" yoluyla adanın kendilerine verilmesinde ısrar etmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Kıbrıs'a ilişkin yeni reform tasarısını açıklamış ve yeni anayasayla Kıbrıs'ın kendini yönetme aşamasına geçebileceğini bildirmiştir. Türkiye ve Yunanistan farklı nedenlerle söz konusu öneriyi reddetmişlerdir. Bu gelişme üzerine konferans çıkmaza girmiş ve sonuç alınamadan dağılmıştır.

Londra Konferansı'nın dağılmasında, Türkiye'de yaşanan 6-7 Eylül olayları da etkili olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda hassas olduğu bir dönemde, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konulması, Türk kamuoyunda sert tepkilere neden olmuş ve çeşitli gösteriler yapılmıştır. Yaşanılan olaylar sonucunda İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilân edilmiştir. Bu olaylar Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir.

Türkiye'de yaşanan olayların ve Kıbrıs'ta EOKA şiddetinin giderek artmasının ardından, İngiltere Kıbrıs'ta durumu normalleştirmek için iki çözüm yolu ortaya koymuştur. Bunlardan ilki EOKA'nın kesin bir şekilde yok edilmesidir. İkinci yol ise Türkiye ve Yunanistan'ın ikisinin birden kabul edecekleri yeni bir politika takip etmektir. İngiltere bu politikanın her ikisini de hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak, yaşanan olaylar ve ortaya çıkan güvensizlikler nedeniyle Türk Dışişleri 12 Ekim 1956'da Türkiye'nin sonunda Kıbrıs'ın taksim edildiği bir çözümden yana olduğunu belirtmiştir. Bu andan itibaren Türkiye'nin Kıbrıs konusuna bakışı "*taksim*" yönünde şekillenmeye başlamıştır.⁷

Türkiye'nin taksim konusunda ısrarcı olması Londra'daki dengelerin taksimden yana kaymasına neden olmuş, hatta 14 Ekim 1956'da yayınlanan Yunan gazeteleri Kıbrıs sorununda yeni bir karara varıldığını, adanın Türkiye'ye bakan kısımlarının Türklere, güney kısımlarının ise Rumlara verildiğini duyurmuşlardır.⁸Bu

⁵ *Ayın Tarihi*, Aralık 1954, No:253, s.109.

⁶ Mustafa Balcıoğlu, "İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, ATAM Yayını, Ankara 2008, s.484.

⁷ Serdar Sakin-Sabit Dokuyan, *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s.466-467.

⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt: I-II, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012(?), s.267.

gelişmeler, değerlendirmeler yaşanırken, İngiliz Hükümeti tarafından 12 Temmuz 1956'da Kıbrıs'a Anayasa Komiseri olarak atanan hâkim Lord Radcliffe Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin raporunu 16 Kasım 1956'da sunmuştur. Bu raporda; yerel Hükümet konusunda federal bir sistem istemiş olmasına rağmen Türklerin ve Rumların fiziki olarak ayrı olmadıkları için bunun imkansız olduğunu ifade etmiştir. Bunun yerine ikili bir yönetim teklif eden Radcliffe, dışişleri, savunma ve içişlerinin valinin kontrolünde olduğu, eğitimin kiliseden alındığı, Rumların çoğunlukta olduğu ve Türklerin ayrı bir seçimle vekil gönderdiği bir meclise sahip bir yönetim biçimi önermiştir.

Ayrıca, bir yüksek mahkeme, bir Garanti Mahkemesi ve bir de Türk İşleri Bürosunun kurulmasını teklif etmiştir. Ancak, bu raporda ileri sürülen “*federatif yapı*” kabul görmemiş, İngiliz Koloniler Bakanı, Ankara ve Atina'yı ziyaretinden sonra 19 Aralık 1956'da yapmış olduğu açıklamada İngiltere Hükümeti'nin “*self-determination*” ilkesinin Kıbrıs'a uygulanmasını kabul ettiğini açıklamıştır.⁹ Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'nin “*self-determination*” ilkesini gündemine almasında ve bunu savunmasında Nihat Erim'in raporunun etkili olduğu söylenebilir.

B- DEĞERLENDİRME

Kıbrıs Anayasa Komiseri Lord Radcliffe'nin Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin hazırlamış olduğu raporun 16 Kasım 1956'da sunulduğu ve kamuoyu ile paylaşıldığı gün, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof.Dr. Nihat Erim'i makamına çağırarak, “*Kıbrıs meselesinin aldığı ehemmiyeti ve işin milli mahiyetini işaret ederek bu sahadaki çalışmalara iştiraki...*”¹⁰ni uygun gördüğünü belirtmiştir. Adnan Menderes tarafından Kıbrıs sorunu hakkında Prof. Dr. Nihat Erim aydınlatılmış, Menderes Hükümeti'nin “*siyasi hedefleri*” dile getirilmiştir. Bu bağlamda, Prof. Dr. Nihat Erim'den Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin bir rapor hazırlanması Başbakan Adnan Menderes tarafından istenmiştir.

⁹ Yavuz Güler, a.g.m.,s.105-106.

*İsmail Nihat Erim, Kocaeli'nin Kandıra ilçesinde 1912 yılında doğdu. Babasının adı Raif, annesinin adı ise Macide'dir. İstanbul Üniversitesi'ni bitirdikten sonra ve Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Devletlerarası hukuk alanında Doktorasını tamamladı. Institut des Hautes Etudes Europeennes et Internationales'de ihtisas yaptıktan sonra, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Profesörü olarak göreve başladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Arası Hukuk Profesörü olarak da görev yaptı. Ayrıca, bürokraside de görev alarak Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ve Avrupa İnsan Hakları Komitesi Üyeliği görevlerinde de bulunmuştur. Ulus Gazetesi Başyazarlığı yapan Erim, Yeni Ulus ve Halkçı Gazetelerin sahipliğini ve yazarlığını da yapmıştır. VII., VIII., XII ve XIV. Dönem Kocaeli Milletvekili olarak görev yapmış, XII Dönem Dışişleri Komisyon Başkanlığını yürütmüş, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Türk Üyesi, Birleşmiş Milletler Devletler Hukuk Komisyon Üyesi, Kıbrıs Anayasası Hazırlama Komisyonu Türk Heyet Başkanı, Lahey Devletler Hukuku Enstitüsü Üyesi, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi Türkiye Parlamentosu Temsilcisi ve Başkan Yardımcısı olarak da önemli hizmetlerde bulunmuştur. 17. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nde Bayındırlık, 18. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinin ve siyasi tecrübelerinin ardından, 33. ve 34. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini kurmuş ve iki kez Başbakanlık görevlerini yerine getirmiştir. Evli ve iki çocuk babası olan Nihat Erim 19.07.1980 tarihinde bir suikaste kurban gitmiş, İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir. TBMM, *TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt: 1950-1980*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, Göçke Ofset Matbaacılık Limited Şirketi, Ankara 2010, s.418.

¹⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.1.

Bu görüşme ve istekten sonra, Prof. Dr. Nihat Erim tarafından Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin olarak hazırlanan ve toplam 13 sayfadan oluşan rapor, 24 Kasım 1956'da Başbakanlığa sunulmuştur. Hazırlanan bu rapor üç nüsha olduğundan, bunlardan biri, yukarıda ifade edildiği gibi, Başbakanlığa, bir diğeri Hariciye (Dışişleri Bakanlığı) Bakan Vekili Ethem Menderes'e, bir diğeri de Hariciye (Dışişleri Bakanlığı) Umumî Kâtibi Nuri Birgi'ye sunulmuştur.¹¹

Bu raporun "*Giriş*" olarak nitelendirilebilecek kısmının hemen başında; Başbakan Adnan Menderes'in Prof. Dr. Nihat Erim'i Başbakanlığa davet etmesinden, Kıbrıs sorununun almış olduğu durumundan ve işin milli öneminden, Türk Hükümeti'nin siyasi hedeflerinden bahsetmesinden söz edilmiştir. Başbakan Menderes'in hükümet olarak siyasi hedeflerinin neler olduğu ifade edilmiş, Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs sorununda 5 tane siyasi hedefinin varlığından veya çözüm şeklinden bahsedilmiş, bunlar ortaya konulmuş ve beşinci maddede yer alan "*Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi*"¹² hiç kabul edilemeyecek şık olarak tanımlanmıştır. Raporun hazırlanma nedeni; Menderes tarafından Nihat Erim'e aktarılan ve raporun hemen başında dile getirilen siyasi hedefler veya verilen talimatlar doğrultusunda, Kıbrıs sorununun o günkü ve sonraki safhalarında gerektiğinde sunulmak ve Türkiye'nin çıkarlarını temel alarak yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak olduğu belirtilmiştir.

Bunun üzerine Nihat Erim'in çalışmalara giriştiği, Dışişleri Bakanlığı'nın kendisine verilen Kıbrıs sorununa ilişkin dosya ve diğer belgeleri 19.11.1956'dan itibaren okumaya başladığı, Dışişleri Bakanlığı İkinci Daire'den kendisine yardım etmekle görevlendirilen şahısların Sadi Coruk ve Güner Türkmen beyler oldukları, bunlardan sözlü olarak konuya ilişkin bilgi aldıkları raporun birinci sayfasının sonunda ve ikinci sayfanın hemen başında yer almıştır. Yapılan okuma, sözlü olarak bilgilenme sonrasında, "*Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından ortaya atıldığından bugüne... seyri ve iç yüzü hakkında bilgi...*"¹³ edildiği, bu bilgilenme ve yapılan değerlendirmeler sonrasında konuya ilişkin görüşlerinin ortaya konulduğu belirtilmiştir.

Raporun bu kısmında; Başbakan Adnan Menderes tarafından ortaya konulan beş olasılık veya çözüm şekli bağlamında, Prof. Dr. Nihat Erim tarafından görüşler dile getirilmiş, Kıbrıs sorunu gündeme geldiğinde hükümetçe kullanılabilir araçlar belirlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak; Menderes Hükümeti'nin "*Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz*"¹⁴ görüşü tartışılmış ve buna ilişkin görüşler beyan edilmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin tezini savunurken Kıbrıs'ın hükümranlılığının İngiltere'de kalması, ancak ada halkına "*Self-government*" yani kendi kendini yönetme, özerklik hakkının tanınması gerektiği dile getirilmiştir.

İkinci olarak; "*Eğer İngilizler çekilecekse Kıbrıs asli sahibi olan Türkiye'ye iade edilmelidir.*" tezine ilişkin görüşler ortaya konulmuştur. Bu konu iki ana kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda; Kıbrıs'ın coğrafi, tarihi ve özellikle stratejik

¹¹ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.1.

¹² BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.1.

¹³ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.2.

¹⁴ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.2.

nedenlerden dolayı Türkiye’de kalması gerektiği, Kıbrıs’ın öneminin “*Süveyş Buhranı*” sırasında daha iyi anlaşıldığı, “*Türkiye’nin kendi emniyeti, Bağdat Paketi ve NATO sistemlerinin işleyebilmesi Kıbrıs’ın kimin elinde bulunduğuna sıkı sıkıya bağlıdır*”¹⁵ denilerek, adanın Türkiye’ye devredilmesi için bu gerekçenin uygun olacağı ifade edilmiştir.

İkinci kısımda konu Lozan Barış Antlaşması kapsamında ele alınmıştır. Lozan Barış Antlaşması’na göre Kıbrıs’ta hak iddia etmenin yanlış olduğuna işaret edilerek, Antlaşma’nın 20. maddesinin Kıbrıs’ı hiçbir itiraza mahal bırakmayacak şekilde İngiltere’ye bıraktığı belirtilmiştir. Ayrıca, Kıbrıs Sorunu’nun Lozan kapsamında çözüme kavuşturulmak istenmesi, antlaşmaya taraf olan tüm ülkeleri konuya dahil etmek anlamına geleceğinden, sorunu içinden çıkılmaz hale getireceğine vurgu yapılmıştır.¹⁶

Lozan Barış Antlaşması’nın Kıbrıs Sorunu’nda nasıl Türkiye’nin lehine kullanılabileceğine de değinilerek, Self-determination konusu ele alınmış “... *bugünkü şartlar altında Birleşmiş Milletler Assamblesinde aşılması hemen de imkânsız* görülen engel Self-determinasyondur.”¹⁷ ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca, Self-determinasyon kavramının tam bir tanımının olmadığı, buna dayanılarak Kıbrıs’ın Rumların keyfine bırakılamayacağı da vurgulanmıştır. Kıbrıs’ın Türkiye’ye iadesinin hukuki nedenlerden daha çok siyasi nedenlere dayandığı, Türkiye’nin tezini sonuna kadar savunması gerektiği, “*Kıbrıs, kendisine terk edildiği takdirde, ahalinin din, ırk, menşe farkı gözetmeksizin eşit haklardan faydalanacağı söylenmelidir.*” önerisi yapılmıştır.

Raporun üçüncü kısmında; Kıbrıs’ın Türkiye’ye verilmesinin gerçekleşmesi durumunda, “*Yunanistan’la aramızda yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu takdirde İngiltere’ye arzu ettiği üsler veya bölge bırakılır.*”¹⁸ önerisi üzerinde görüşler beyan edilmiştir. Bu çerçevede; Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı (Enosis) veya Türkiye’ye verilmesinin birbirinden en uzak iki teklif olarak değerlendirilmiş, Kıbrıs sorununun ne Yunanistan, ne de Türkiye açısından self-government ile sonuçlanamayacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle, “*Meseleyi uzlaşma suretiyle, ortalama bir hal şekline bağlamak hem hakkaniyete uygun olur hem de bugünkü durumda siyaseten kabil tek mutabakat mevzuudur.*”¹⁹ denilerek, sorunun ortalama hal şekliyle çözülmesi gerektiği savunulmuş, bununda Kıbrıs Adası’nın taksimi yani Türkler ile Rumlar arasında bölünmesi olduğu dile getirilmiştir.

Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında, gizli, resmi ve yarı resmi görüşmelerin yapıldığının belgelerden öğrenildiği anlatılmış, “*İngiltere Hariciye Müsteşarı Sir İvan Kirck şimalden (kuzeyden) cenuba (güneye) bir hat ile Ada’yı yarı yarıya ve şarkı (doğuyu) Yunanistan’a garbı (batıyı) Türkiye’ye verilmek üzere paylaştırmak*

¹⁵ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.2-3.

¹⁶ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.3.

¹⁷ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.4.

¹⁸ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.5.

¹⁹ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.5.

*istemis*²⁰ şeklindeki İngiliz yaklaşımı özetlenmiş, Başbakan Adnan Menderes'in de bu taksim fikrine sıcak baktığı da ifade edilmiştir.

Uygun bir şekilde adanın bölünmesi halinde hem Türklerin, hem de Rumların self-determination hakkını kullanabileceği, çoğunluğun arzusu diye her iki taraftan birinin hiçbir şekilde bağdaşmayacağı yabancı devlet hükümranlığı altına zorla sokulmuş olmayacağı dile getirilmiştir. Birleşmiş Milletlerin self-determination prensibine zıt bir görüşü kesinlikle kabul etmeyeceğine dikkat çekilerek, self-determination prensibinin azami ölçüde uygulanabileceği belirtilmiştir. Taksimden kaynaklanan sorunların en geniş ve liberal esaslarla çözülebileceğine vurgu yapılarak, Birleşmiş Milletlere böyle bir teklifle gidilmesi ve ilgili devletlerin desteklemesi halinde, kabul edileceği veya ilgili devletlerarasında uzlaşma yoluyla çözülebileceği ifade edilmiştir.

Yunanistan'ın adanın yarı yarıya taksimi fikrine karşı çıkabileceğine dikkat çekilerek, self-determination prensibinin bütün Rumların aynı bölgede toplanıp diledikleri yönetim altında yaşamaları ile tatmin edilmiş olacağı da vurgulanmıştır. Bunun ise küçük ölçüde ve kısa mesafede bir "*ahali mübadelesi (halk değişimi)*" ile mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir. "*Kıbrıs'ın taksimi fikrini destekleyecek hukuki ve insani prensip Self-determinationdur.*"²¹ denilmiş, taksim ihtimali göz önünde tutularak Türkiye açısından Kıbrıs'ın ne şekilde bölünmesinin daha uygun olacağını yetkili kişiler tarafından şimdiden incelenmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Bu noktada askeri, ekonomik ve Türk nüfusunun adadaki menfaatlerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmış, taksimden güvenle ilgili kısmı üzerinde de durulmuştur. "*Rumlara verilecek bölgede Türkiye'nin ve Yakın Doğu'nun emniyetinin icap ettirdiği koruma tedbirlerine Türkiye de iştirak etmelidir. Aynı hakkı Türk bölgesinde Yunanistan isteyemez. Çünkü adanın Anadolu'ya mesafesi 45 mil, Pire'ye mesafesi ise 600 mildir.*"²² ifadeleri ile taksim konusuna ilişkin görüşler ve raporun üçüncü kısmı sonlandırılmıştır.

Raporun dördüncü kısmında; raporun hemen başında ortaya koyulan "*İngiltere Ada halkına Self-government hakkı tanımayı tercih eder görünüyor. Bu tahakkuk ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlamca korunmalıdır.*"²³ görüşüne ilişkin açıklamalar yapılmıştır.13 Kasım 1956'da Avam Kamarası'nda yapılan açıklamada Radcliffe tarafından hazırlanan Kıbrıs Anayasası'nın İngiliz Hükümetine takdim edildiği kaydedilerek, bu anayasanın self-government'ı sağlamayı amaçladığı ifade edilmiştir. İngiliz Hükümeti'nin self-determinasyonu öteden beri savunduğuna dikkat çekilerek, Self-determinasyonun Anayasada yer almasına Türk topluluğu için de taksim veya tavzih etmek şartıyla olumlu bakılabileceği dile getirilmiş, bu konunun bir takım konularla veya şartlarla birlikte mütalaa edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

²⁰ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.5.

²¹ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.7.

²² BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.7.

²³ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.1.

Self-Government için ilk şartın; Türk Hükümeti tarafından işin başından beri, daima tekrarlandığı gibi, Rumların tedhişinin yani kışkırtma, öldürme ve ayaklanmalarının mutlaka durdurulmasının şart olduğu dile getirilmiştir. Olayların yaşanmadığı bir yıl geçirildikten sonra, self-government'ın gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu statünün gerçekleşmesine Türkiye-İngiltere-Yunanistan temsilcilerinden oluşan bir komitenin nezaret etmesi önerilmiştir.²⁴ Self-government statüsüne Türklerin dışarıdan, Rumlar da aynı şekilde, tam serbestlikle göç edebilmeleri hakkı üzerinde durulması, bunun ileride self-determination plebisiti ya da halk oylaması için önemli olduğu; bunun Osmanlı dönemindeki nüfusa ulaşılmasına yardımcı olacağını ve bundan sonra da Ada'da plebisit veya halk oylaması yapılmasından korkulmaması gerektiği dile getirilmiştir.

Raporun beşinci ve son kısmında; “Hiç kabul edemeyeceğimiz sık Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir.”²⁵ görüşüne veya tezine ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. Kıbrıs'ın Türkiye'ye son derece yakın olması ve önemi ortada iken, Self-determination'u uygulamak vesilesiyle Ada'nın Yunanistan'a terk edilmesi Türkiye için hayati öneme sahip emniyet ihtiyacını asla hesaba katmamak, hatta baltalamak olacağı ifade edilmiştir. Buna engel olmak için ABD, müttefik ve dostlara hatırlatılması gereken hususların olduğu, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması ve şimdiki statüsünde Türkiye'nin onayı sağlanmadan yapılacak bir değişikliğin Lozan Barış Antlaşması'nın gözden geçirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkaracağına dikkat çekilmiştir.²⁶

Raporun son kısmı tamamlanırken, Kıbrıs Adası'nın bundan sonraki geleceğine ilişkin görüşlere yer verilmiş, Birleşmiş Milletler Anayasası göz önünde tutularak neler yapılacağı, Yunan tarafının neleri istemeye hakkının olmadığı açıkça izah edilmiştir. Bu konu beş başlıkta veya bölümde ele alınmış, görüşler ortaya konulmuştur. Konuya özellikle dördüncü bölümde biraz daha derinlik kazandırılmış, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 73. ve 76. maddelerinin uygulanabilmesi için “*particular circumstances of each territory and its peoples...*”²⁷ ibaresindeki “*each territory and its peoples*” ifadesi üzerinde önemle durmak gerektiği ifade edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Asamblesi'nde Kıbrıs'a self-determination değil, self-government'ın uygulanabileceği dile getirdikten sonra, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 73. ve 76 maddelerine dayanılarak kendisi tarafından yapılan görüşlerin daha önce hiç dile getirilmediğini, bu tür değerlendirmelere belgelerde rastlanılmadığı, Birleşmiş Milletler nezdindeki temsilcilerin bu konuyu incelemesi ve buradan hareketle savunma yapması gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁸ Tüm çabalara rağmen, Kıbrıs'ta self-determination veya self-government gerçekleşecek olursa, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 73. ve 76. maddeleri üzerinden yapılan açıklamalar ve ileri sürülen görüşler doğrultusunda alınacak

²⁴ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.8.

²⁵ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.1.

²⁶ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.9.

²⁷ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.11.

²⁸ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.11-12.

karara itiraz edilebileceği,²⁹ reddetmenin mümkün olabileceği dile getirilerek rapora son verilmiştir.

Raporun son cümlesinde; "İlk mütalaa ve düşüncemi Saygılarımla arz etmiş bulunuyorum. Siyasi takdir yüksek makamındır."³⁰ denilerek, bundan sonra da Kıbrıs sorununun çözümünde görüş beyan edilebileceğinin işareti verilmiş, takdir Başbakan Adnan Menderes'e bırakılmıştır. Ayrıca, raporun hazırlanılmasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Doçenti Doktor Suat Bilgi'nin görüşlerinden de faydalandığı da raporun en sonuna eklenmiştir.

C- PROF. DR. NİHAT ERİM'İN RAPORU

16.11.1956 günü Sayın Başvekil beni makamına davet etti ve Kıbrıs meselesinin aldığı ehemmiyeti ve işin milli mahiyetini işaret ederek bu sahadaki çalışmalara iştirakimi uygun gördüklerini söyledi. İftiharla kabul ettim.

Sayın Adnan Menderes Kıbrıs buhranının son vaziyeti üzerinde beni tenvir etti (aydınlattı) ve Hükümetinin siyasi hedefini şu şekilde tesbit eyledi:

1- Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz.

2- Eğer İngilizler çekilecekse Kıbrıs asli sahibi olan Türkiye'ye iade edilmelidir.

3- Bu olmadığı takdirde Yunanistan'la aramızda yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu takdirde İngiltere'ye arzu ettiği üsler veya bölge bırakılır.

4- İngiltere Ada halkına Self-government hakkı tanımayı tercih eder görünüyor. Bu tahakkuk ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlamca korunmalıdır.

5- Hiç kabul edemeyeceğimiz şık Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir.

Benden istenilen vazifeyi, bu siyasi talimat çerçevesi ve sırası içinde hukuki ve siyasi düşüncelerini, meselenin bugünkü ve yarınki safhalarında icabettikçe sunmak, işi Türkiye'nin menfaatlerine mümkün olan uygunlukta halletmek için sarfedilen gayretlere iştirak etmek şeklinde anladığını Sayın Başvekil'e arz ettim, tasdik ettiler.

Hariciye dosyalarından istifademi 19.11.1956 gününden itibaren mümkün kıldı. Verilen dosyaları ve vesikaları Vekâlette okudum. İkinci Daire'den benimle temasa memur edilen Bey Sadi (**Sayfa:2**) Coruk ve Güner Türkmen'den şifahi izahat aldım.

Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından ortaya atıldığından bugüne seyri ve iç yüzü hakkında bilgi edindim. Bu temas ve intiba ile öne sürebileceğim ilk mütalaaları aşağıda tesbit ettim.

²⁹ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.13.

³⁰ BCA, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.13.

I

Kıbrıs'ın İngiltere elinde şimdiki şekilde kalmasını müdafaa Birleşmiş Milletlerde sempati uyandırmaz. Self-determination ve Self-government umumiyetle kabul edilmiş bir "Moda" fikir oldu. İkinci Cihan Harbi ertesini milletlerarası münasebetlerde "Slogan" müstemlekecilik (sömürgecilik) tasfiyesidir. Kaldiki Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 73. ncü maddesi İngiltere'ye Self-government'ı temin etmesi vazifesini yükler.

Netekim İngiltere buhranının ta başındaki tavrını süratle değiştirerek Self-government yolundan Self-determination'a razı oldu.

Türkiye'nin, Kıbrıs üzerinde coğrafi, tarihi ve stratejik haklar iddia ederken, Ada'nın İngiltere müstemlekesi olarak kalmasını savunması doğru olmaz.

Türkiye'nin bu birinci şikkı savunurken tezi şu olmalıdır: Kıbrıs'ın hükümlerini İngiltere'de kalsın. Fakat Ada halkına Self-government elbette tanınmalıdır.

(Self-government'ın nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini aşağıda IV'de arzedeceğim)

II

Kıbrıs'ı İngiltere ancak bize devredebilir ve yalnız bize devretmelidir.

a) Bu iddiayı işin başından beri Hükümetimiz savunmaktadır. Öne sürülen coğrafi, tarihi ve bilhassa stratejik sebepler makuldür. Kıbrıs'da bulunacak hava, deniz ve kara kuvvetlerinin ehemmiyeti Süveyş buhranı esnasında fiilen isbat edildi. Türkiye'nin (**Sayfa:3**)kendi emniyeti, Bağdat Paktı ve NATO sistemlerinin işleyebilmesi Kıbrıs'ın kimin elinde bulunduğu sıkı sıkıya bağlıdır.

b) Lozan Muahedesine dayanarak kurulmak istenen hukuki yapı bana zayıf göründü. Muahedenin 20. inci Maddesi, Kıbrıs'ı-hiçbir ihtirazi kayıt koymadan İngiltere hükümlerine terketmiştir.

Yunanistan'ın yaptığı gibi hatta 16. inci Maddeye hiç temas etmeksizin, 20. inci madde Türkiye'nin hukuki iddialarına kapıyı kapatmıştır denilebilir. Hiç değilse böyle bir karşı teze müdafaa edilebilir ve reddi kolay olmaz.

Bundan başka meseleyi Lozan çerçevesi içinde ele almanın şu mühim mahsuru da unutulmamalıdır: Muahede diğer akitlerinin rızası alınmadan değiştirilemez. Yani İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a inhisar ettirilemez.

Ancak bu böyle olmakla beraber, Ada Yunanistan'a verilirse Lozan Muahedesinin meydana getirdiği siyasi ve stratejik muvazenenin memleketimiz aleyhine tamamen bozulacağı tezi, siyasi icab (opportunité politique) bakımından çok kuvvetlidir. Hükümetimiz baştan beri bu neticeyi belirtmekle pek isabetli hareket etmiştir.

Bu cümleden olarak, Sayın Başvekilin 28.6.1956 günü İngiltere Büyükelçisine, Lozan'ın kurduğu muvazene bozulmak istendiğine göre, Yunanistanla münasebetlerimizin tamamının Yunan Hükümeti ile ikili müzakerelerle gözden geçirilmesi gerektiğini söylemesi, yerindedir. Sonradan aynı mevzuda daha sarîh olarak İngilizlere ve Amerikalılara Garbi Trakya, Patrikhane, İstanbul Rumları, Egedeki bazı Adalar mevzularının ele alınacağını bildirilmesi çok iyi olmuştur.

Yunanlılara karşı en müessir siyasi silahımız bu mevzulardır. Şu sıralarda bu yolda daha da vazih olmamızın tam zamanıdır.

Yukarıda, Lozan Muahdesine, Kıbrıs meselesinde lehimizde hukuki bir mesnet olarak dayanılamayacağını kaydetmekle, şimdiye **(Sayfa:4)**kadar yapılanlardan vazgeçilsin demek istemedim. IX. uncu Birleşmiş Milletler Assamlesinde Lozan'ı İngiliz temsilcisi de Türkiye tezine uygun olarak zikretmiştir. Başdelegemizin Hariciye'ye gönderdiği mufassal raporda işaret ettiğine göre, bu fikir Latin Amerikası mümessilleri üzerinde Yunanistan aleyhine tesir yaratmıştır.

Birleşmiş Milletler Assemblesi bir mahkeme olmadığı için bu türlü manevralar yerine göre mümkün ve faydalı olabilir. Ama işin aslını kendimiz hatırdan çıkaramayız.

Başdelegemiz, Lozan Muahdesinin 16. ıncı ve 20. İnci Maddeleri üzerinde, memleketimizin selahiyetli hukukçularından mütalaa almasını telkin etmiştir. İlgili memurundan sordum, henüz bir mütalaa istememiş. Her bakımdan faydalı olacak böyle bir istişareyi meselenin Birleşmiş Milletler Assemblesinde bu defa konuşulmasından önce yetiştirmek mümkündür.

Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi isteğine karşı en tesirli mukabil iddia ise, manevi tesir sahasında Self-determination gibi cihanşümül nazariye kuvvetine sahip bir prensiptir.

Kıbrıs'ta bugün Rumlar ekseriyette olduğu için, Ada'nın Türkiye'ye devrine bugünkü şartlar altında Birleşmiş Milletler Assemblesinde aşılması hemen de imkânsız görülen engel Self-determination'dur.

Buna mukabil Self-determination, henüz efradını cami ayarını mani bir tarif ve tatbiki olmadığı için, Kıbrıs'ı Rumların keyfine terkettirmeye yetecek kuvvete de dâhildir. Aşağıda V'de tafsilat arzedilecektir.

Kısaca: Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi isteği, hukuki değil siyasi sebeplere dayanır ve konu hukuki değil siyasi bir netice olarak sağlanabilir. **(Sayfa:5)** Türkiye, iddiasını sonuna kadar muhafaza etmelidir. Kıbrıs, kendisine terkedildiği takdirde, ahalinin din, ırk, menşee farkı gözetmeksizin eşit haklardan saylanacağı söylenmelidir.

III

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (Enosis) veya Türkiye'ye iadesi birbirinden en uzak iki tekliftir. Statuquo muhafaza edilemediği takdirde, İngiltere Self-government ile işi şimdilik kapatmak isteyecektir. Fakat bir defa açılmış olan

Kıbrıs davası, ne Yunanistan, ne de Türkiye bakımlarından, Self-government ile sona ermeyecektir. Her üç memleketin münasebetleri bu yüzden devamlı olarak zehirlenecektir.

Meseleyi, uzlaşma suretiyle, ortalama bir hal şekline bağlamak hem hakkaniyete uygun olur hem de bugünkü durumda siyaseten kaabil tek mutabakat mevzuudur. İngiltere'nin espirisme'ini ve uzlaşmacılığını da okşayan bir formüldür.

Ortalama hal şekli Kıbrıs Adasının taksimidir.

Taksim fikri, Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Amerika Hükümetleri arasında gizli ve resmi veya yarı resmi bazı görüşmelerde ele alınmıştır. Belçika Hariciye Vekili H. Speak bu yolda aracılık etmeyi teklif etmiştir.

Dosyalardan öğrendiğime göre, Yunanistan, Adanın şimalinde dar bir şeridi Türkiye'ye bırakmayı düşünmüştü.

İngiltere Hariciye Müsteşarı Sir İvan Kirck Patrick şimalden cenuba bir hat ile Ada'yı yarı yarıya ve şarkı Yunanistan'a, garbı Türkiye'ye verilmek üzere paylaşdırmak istemiş.

Sayın Başvekil, yarı yarıya taksimi istemek fikrinde olduğunu söyledi. Meseleyi, Mr. Dullus'un temsilcisi olarak buraya gelen General Holmes'e de fevkelade itiyatlı bir dille ve belki mümkün olur şeklinde açmış.

Kıbrıs'ın başlıca Türkiye ve Yunanistan arasında, muhtemelen İngiltere'ye de bir üs bölgesi vermek şeklinde taksimi, Self- **(Sayfa:6)** determination prensibinin adli bir surette tatbiki demektir.

Şöyleki: Kıbrıs meselesi, 385 bin Rumca konuşan Ortodoks-Hiristiyan ve 100* bin Müslüman Türk'den ibarettir, denilebilir. Diğer unsurların sayısı 10 bin kadardır.

Demek ki Kıbrıs'ta iki ayrı topluluk, birlik (entite) iç içe yaşıyor. Münasip surette taksim yapıldığı takdirde, bu iki ayrı topluluktan her biri kendi Anavatanı saydığı devletin hükümlerini tercih imkânı bulacaktır. Yani, hem Rum cemaati hem de Türk cemaati kendi Self-determination hakkını serbestçe kullanabilmektedir. Böylece, ekseriyetin arzusu olsun diye, tamamen ayrı bir bütün teşkil eden ekalliyet hiçbir suretle bağdaşamayacağı yabancı bir Devlet hükümlerini altına zorla sokulmuş olmayacaktır.

Venizelos,Lozan Konferansında Garbî Trakya için Türkiye'nin öne sürdüğü plebisiti, bu bölge halkının (homogene) olmayıp, (heterogene) olmasını vesile yaparak reddetmişti.

Kıbrıs, bu bakımdan Garbi Trakya'ya benzer. Eğer bugünün Birleşmiş Milletler zihniyeti imkân verse Venizelosun Lozan'da müdafaa ettiği tezin tatbiki ile Kıbrıs'ın plebisitsiz Türkiye'ye devri sağlanabilir. Fakat bu gün Self-determination prensibine zıt bir formülü kabul ettirmek imkânsız görünüyor.

* Bu rakam Nihat Erim tarafından el yazısı ile yazılmıştır.

Şu halde, Self-determination'ı sonuna kadar götürmek, tam adaleti korumak lazımdır. Her iki topluluğun reyleri ayrı ayrı sorulur. Kıbrıs'ın Rum bölgesinde kalanlara: 1- Bağımsızlık mı, 2- Yunanistan'a ilhak mı, 3- İngiltere'ye bağlı kalmak mı veya 4- Başka bir şey mi istiyorsunuz diye sorulur. Türk bölgesindeki Türklere de aynı sualler (2) inci soru değiştirilerek sorulur.

Böylece, nazarî Self-determination prensibi azamî ölçüde fiilî tatbik bulmuş olur.

Taksimın ortaya çıkaracağı başka meseleler ise gene en geniş ve liberal esaslarla halledilir.**(Sayfa: 7)**

Birleşmiş Milletler Assemblesine böyle bir teklif götürüldüğü ve doğrudan doğruya ilgili Devletler de desteklediği takdirde, kabul edileceği söylenebilir. Yahut, uzlaşma suretiyle, ilgili Devletler arasında halledilir.

Yunanistan, yarı yarıya taksime yanaşmayabilir. Ona karşı kuvvetli deliller vardır. Self-determination prensibi, bütün Rumların aynı bölgede toplanıp diledikleri idare altında yaşamaları ile tatmin edilmiş olacaktır. Küçük ölçüde ve nisbeten kısa mesafe içinde ve aynı hattı, aynı iklim şartlarını muhafaza edecek olan bir ahali mübadelesi zaruridir. Bugün azlıkta olan Türk topluluğunun Self-determination hakkını çiğnemek, Türkiye'ye cemiyetini korumak imkânını vermek ve şiddetli huzursuzluk yaratmış ve yaratacak bir kötü buhranı ortadan kaldırmak için, bir mikdar insanın yer değiştirmesi boşuna zahmet değildir. Hele bu mübadele, zamanımızın ileri teknik imkânları ve konforu sağlanarak yapılacak olursa.

Kıbrıs'ın taksimi fikrini destekleyecek hukukî ve insanî prensip Self-determination'dır.

Aynı projeyi kuvvetlendiren siyasî icap, Türkiye'nin ve Bağdat Paktı ile NATO'nun emniyeti için Ada'nın askerî gücü yüksek ellerde bulundurulması ihtiyacıdır.

Taksim teklifinin kabul edilmesi ihtimali göz önünde tutularak, Türkiye bakımından Kıbrıs'ın ne şekilde bölünmesinin daha elverişli olacağı, askerlik, ekonomi ve Ada'daki Türk nüfusunun menfaatleri göz önünde tutularak şimdiden yetkili mütehasıslara tesbit ettirilmelidir.

Bunlara verilecek bölgede Türkiye'nin ve Yakın Doğu'nun emniyetinin icabettireceği koruma tedbirlerine Türkiye de iştirak etmelidir. Aynı hakkı Türk bölgesinde Yunanistan isteyemez. Çünkü Ada'nın Anadolu'ya mesafesi 45 mil, Pire'ye mesafesi ise 600 mildir.

(Sayfa:8) IV

Avam Kamarasında 13.11.1956 günü açıklandığına göre, Lord Radcliffe hazırlamaya mecbur edildiği Kıbrıs Anayasası projesini İngiltere Hükümetine takdim etmiştir.

Anayasa, Self-government'ı sağlamak maksadıyla hazırlanmıştır. Kıbrıs umumi Valisi Mareşal Harding ile Başpiskopos Makarios arasında inkıtaa uğrayan görüşmeler de bu esas etrafında idi. Muayyen bir müddetin sonunda da Self-determination'a imkân verileceğini, İngiltere Hükümeti açıkça söylemektedir.

Self-determination'ı Türk topluluğu için de tanımak (taksim), veya tevzih etmek şartıyla, Anayasada yer almasında mahzur görülmebilir. Ancak şu tedbirlerle birlikte mütalaa edilmelidir:

a) Self-government için ilk şart, Hükümetinizce işin başından beri daima tekrarlandığı gibi Rumların tedhişi mutlaka durdurulmalıdır. Sükûn içinde asgarî bir sene geçmeli, Self-government sonra tatbik edilmelidir.

b) Türk topluluğu temsilcisi ile müzakere yapılmaması Birleşmiş Milletler Anayasasının 73. ncü Maddesine aykırıdır.

c) Self-government Statüsünün tetkikinde Türkiye-İngiltere-Yunanistan temsilcilerinden müteşekkil bir Komite nezaret etmelidir.

d) Self-government Statüsüne, Türklerin (tabii Rumların da) dışarıdan Kıbrıs'a tam serbestlikle hicret edebilmeleri hakkı üzerinde durulmalıdır. Mesela tetkik edildikten sonra bu hakkın Türk nüfusu Rumlardan fazla çoğaltacağı anlaşılırsa, ısrarla istemelidir.

e) Bu hak istikbaldeki Self-determination plebisiti için fevkalade ehemmiyetlidir. Tedbirli davranmak şartıyla 10 sene sonraki plebisitte Türklerin miktarı, Ada Osmanlı idaresinde iken ki nisbetleri aşabilir. O zaman ister taksim için ister Ada'nın bütünü'nün kaderini tayin maksadiyle yapılacak plebisitten endişe (**Sayfa:9**) duyulmaz.

(Self-government Anayasası hakkında diğer hususlarda Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsünde hazırlanan Rapordan faydalanılabilir)

V

Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği şık, Kıbrıs ahalisine Self-determination hakkı tanımak bahanesiyle, Ada'nın Yunanistan'a ilhak edilmesi için kapı açılmasıdır.

Kıbrıs'ın memleketimize yakınlığı, maddeten ve manen, o derecede meydandadır ki sırf Self-determination'ı tatbik vesilesiyle Ada'yı Yunanistan'a terketmek-bugün 25, çok yakın bir gelecekte 30-40 milyon nüfuslu- Türkiye'nin hayati mahiyetteki emniyet ihtiyacını hiç hesaba katmamak, hatta baltalamak olur.

Böyle bir şeye mani olmak için, Amerika başta olmak üzere, müttefik ve dostlarımızı şu noktanın hatırlatılması-siyasi bir tedbir olarak- isabetli görülür.

Kıbrıs'ın Yunanistan'a terki veya şimdiki Statüsünde Türkiye'nin mutabakatı sağlanmaksızın yapılacak bir değişiklik, Lozan Muahedesini elenlerle münasebetler bakımından gözden geçirmek zaruretini doğuracağı gibi, Anadolu'nun müdafaası

güçleneceği için, bütün milletlerarası taahhüdlerimizin de yeniden ele alınmasını ve askeri takat ölçülerimizin yeniden takdirini gerektirir.

Kıbrıs'ın mukadderatını prensipler bakımından tayine gelince:

a) Ada'nın kaderini mutlaka şimdiki ekseriyeti teşkil eden Rum cemiyetinin arzusuna terk etmeyi emreden milletlerarası pozitif bir hukuk kaidesi yoktur. Kıbrıs'a tarih boyunca ekseriyet devir devir kâh Türklerde kâh Rumlarda olmuştur. Son 50-60 yılda Rumlar (favorist) edildikleri, Türkler ise pek mağdur kaldıkları için Ada'yı kitle halinde terketmeye kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Eşit haklar tanınınca Türk topluluğu süratle gelişebilir. Geliştirilebilir.

(Sayfa:10)

b) Self-determination bir ideal prensiptir. Birleşmiş Milletler Anayasasında (Gayeler-Purposes) arasında (Madde 1, Fıkra 2) açık (?)bir şekilde yer almıştır. Aynı vesikanın müstemlekelerden bahseden kısmında (Madde 73, b) Self-government'dan bahsedilmiştir, Self-determination'e yer verilmemiştir. Self-government için dahi şu kayıt ilave edilmiştir: according to the particular circumstances of each territory and its peoples and their varying stages of advancement.

Kıbrıs'taki (particular circumstances)ın başında:

1. Ahalinin iki ayrı topluluktan mürekkep olması gerekir. Türk topluluğunu, şimdilik ekseriyette olan Rum topluluğu çokluğunun arasına ram ederek, istemediği bir idarenin hükümranlığı altına sokmak, oradaki (particular circumstances)'a aykırı düşer.

2. Keza Ada'nın yani ülkenin (territory) Türkiye'ye çok yakın olmasının emniyetimiz için hayati ehemmiyeti, onun ihmali caiz olmayan hususiyetini teşkil eder. Bunu göz önünde bulundurmamak 73. üncü Maddeyi tatbik edebilmek için riayeti elzem bir hukuki şarttır.

c) Bunlar yalnız Self-government için. Kıbrıs, Birleşmiş Milletler Anayasasının 11. inci faslı hükümleri dahilinde sayılan bir yer olduğundan eğer Birleşmiş Milletler Anayasasının metnine riayet olunacaksa Birleşmiş Milletler Assemblesinde Ada'ya Self-determination tanınması istenemez. İstenirse Birleşmiş Milletler Anayasasına aykırı iş yapılmış olur. Çünkü, Birleşmiş Milletler Anayasası (indipendence'ı) yani Self-determination'ı milletlerarası vesayet altındaki ülkelere hasretmiştir. (Fasıl XII, Madde 76, b). Kıbrıs'ı Birleşmiş Milletler Anayasası yalnız ve yalnız Self-government için tatbik edilebilir. Bunda da 73. üncü Maddenin (b) bendindeki şartlar hesaba katılmak lazımdır. Kıbrıs'a 76.ıncı Madde tatbik edilemez çünkü milletlerarası **(Sayfa:11)**vesayet altında değildir.

d) Kaldı ki, hem 73. Maddede, Self-government ve Self-determination için şu şart göze çarpıyor.

“particular circumstances of each territory and its peoples...”

(each territory and its peoples) ibaresi üzerinde dikkatle durmak icabeder. Birleşmiş Milletler Anayasası 73 ve 76 ıncı Maddelerde “ülke” den (territory) den “her bir” demek suretiyle müfret olarak bahsederken “ve oraların halkları” (and its peoples) diyerek aynı ülke üzerinde birden ziyade halk topluluklarının yaşayabileceğini görmüş ve Self-government veya Self-determination’ı bunların her biri için tanımıştır. Eğer, her ülke (territory) için yalnız bir topluluk, bir halk düşünülse idi (territory and its peoples) yerine (territory and its people) ibaresi kullanılırdı. Birleşmiş Milletler Anayasası gibi bir milletlerarası temel vesikadaki her kelimenin, her işaretin uzun uzun münakaşa edilip düşünöldükten sonra tesbit edildiğı malumdur. Halklar (peoples) kelimesi gelişı güzel konmuş değıldir. Filhakika başlangıçta Madde 76 formölünde kelime (people) şeklinde müfret iken (San Fransisko Konferansı Zabıtları Cilt 10, Sayfa 453) bilahere Amerikan delegesinin getirdiğı tadil teklifi ile (peoples) şeklinde değıştirilmiştir. (Sayfa 514)

Şu halde Kıbrıs’a Birleşmiş Milletler Assemblesi Self-Determination değıil, Self-government’ın tatbikini isteyebilir. Hangisi tatbik edilirse edilsin, Ada’daki Türk ahali (people) Rum ahali (people) den ayrı bir varlık, bir bütün (entite) teşkil ettiğı için, Rum ekseriyetin peşinden sürökleme, tabi kılmak Birleşmiş Milletler Anayasasının 73. üncü Maddesine aykırı olur.

Bu güne kadarki münakaşa ve temaslarda Türkiye temsilcilerinin Birleşmiş Milletler Anayasasını bu noktadan ele aldıklarına dair bana gösterilen dosyalarda ve vesikalarda bir kayda rastlamadım. Sarf bakı (?)olan 73 ve 76. ıncı Maddelere dair mütalaanın bir kerre de Birleşmiş (**Sayfa:12**)Milletler nezdindeki Delegasyonumuzca incelenmesi yüksek takdirlerine arz olunur.

e) Self-determinaton üzerinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunda müzakereler cereyan etmiştir. Delegasyonlar arasında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. 76. ıncı Maddeyi ve 73. üncü Maddeyi tatbik edebilmek için bazı amali kaidelere ihtiyaç olduğı söylenmiştir. Milletin ve halkın tarifi yapılmak istenmiştir.

73 ve 76. ıncı Maddelerin Assamlece ele alınabilmesi, gerçekten daha önce bir takım hususların tavzih ve tefsirine bağılıdır. Henüz bu yapılmamıştır.

Müellifler de, bu iki mefhumun tatbikine çok ihtiyatlı olmayı tavsiye etmekte ve çeşitli mahzurlar, mülahazalar ortaya koymaktadırlar. Kısaca, işaret edilen prensip henüz devletlerarası hukukun ameli kıymet kazanmış değıldir. Sadece ideal prensip olarak alemşumul manevi bir kıymet, ve devletlerce, siyasi tertiplerinde her maksat için silah olarak kullanılmak istenen müphem bir mefhumdur.

Mesele milletlerarası müzakereye konu olduğı sırada şu suali de sormak faydası değıildir: Self-determination homogene olmayan bir memleket halkının siyasi istiklalini ve bu noktada hürriyetini, bir başka devlete ferağ etmek hakkını her zaman ve her yerde mutlak olarak kabul etmelimidir? Eğer bu bir halde ise bu kaidenin istisnası daraltıldığı haller vardır. Avusturya, Birinci ve İkinci Cihan Harplerinden sonra Almanya ile birleşmek imkânından hukuken mahrum

edilmiştir. Avusturya için akla gelen sebepler, Kıbrıs'ta fazlasıyla vardır. Avrupa'nın ortasında hemen hepsi Almanca konuşan, Alman aslından sayılan 8-10 milyonluk, hakiki bir millet ve devlet böyle bir tahdide tabi kılınırken, koskoca Kıbrıs Adası ve orada yaşayan Rumlardan gayri unsurlar, günün ekseriyetinin arzusu budur diye, istiklalden ebediyen mahrum edilebilir mi? Enosis isteğine karşı bu tez de ihmal edilmemelidir.(Servitutes internationales)in çeşitli başka önemli **(Sayfa:13)** Aşıkâr olan bu duruma rağmen, Kıbrıs'da istediğimiz tarzda bir Self-government veya Self-determination tatbiki Birleşmiş Milletler Assamblesinde Yunanlıların siyasi tertipleri neticesi ve üyeler arasındaki malum zıddiyetler ve hesaplar sebebiyle mümkün kılınırsa, 73 ve 76. ıncı maddeler hakkında yukarıda arzedilen mütalaalar istikametinde ihtirazi kayıtlar öne sürerek kararı reddetmemiz düşünülebilir.

İlk mütalaa ve düşüncemi Saygılarımla arz etmiş bulunuyorum. Siyasi takdir yüksek makamındır.

24. XI. 1956

Prof. Dr. Hihat ERİM

Not: Bu rapor üzerinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Doçenti Doktor Suat Bilgi ile istişare edilmiş, onunda fikirlerinden istifade olunmuş ve iştiraki sağlanmıştır.

D- SONUÇ

Prof. Dr. Nihat Erim tarafından on üç sayfa olarak hazırlanılan ve dönemin başbakanı Adnan Menderes'e sunulan rapor, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümünde ortaya atılan ve atılabilecek beş tezi veya görüşü irdelemiştir. Bütün bunlardan sonra, uluslararası hukuk, antlaşmalar, Birleşmiş Milletler Anayasası ve uluslararası kurumlar bağlamında, Türkiye'nin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 73. ve 76. Maddelerine dikkat çekilmiştir. Bu maddelerin boşluklarından faydalanılması gerektiği ifade edilmiştir. Kıbrıs sorunun çözümünde ortaya atılan self-determination veya self-government uygulamalarının "*taksim politikasına*" yani adanın Türkler ve Rumlardan arasında ikiye bölünmesi tezine dönüştürülmesi için adımların atılması gerektiği dile getirilmiştir.

Ülkelerin karşı karşıya kaldığı sorunlar karşısında akademik desteğin, danışmanlık ve araştırma hizmetlerinin ne kadar önemli olduğunu gösteren burapor; bir anlamda, Kıbrıs sorunun çözümünde "*taksim tezini*" önermiş, bu görüşün Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce ya da Başbakan Adnan Menderes tarafından benimsenmesi ve dış politikada hayata geçirilmesini tavsiye etmiştir. Kıbrıs sorununun çözümü konusunda "*Adanın Türkler ve Rumlardan Arasında Taksim Edilmesi*" tezinin Türkiye tarafından merkeze alınmasında etkili olmuş, Kıbrıs'ın

“*enosis*” bağlamında Yunanistan’a verilmesini engelleyecek politikaların Türk Hükümetlerince takip edilmesine olanak sağladığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALASYA, H. Fikret, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1987.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt: I-II, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012(?).
- Ayın Tarihi*, Aralık 1954, No:253.
- BALCIOĞLU, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, ATAM Yayını, Ankara 2008.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 38.227.1.
- GÜLER, Yavuz, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşu’na Kadar Kıbrıs Meselesi”, *Gazi Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cil:5, Sayı:1, Kırşehir 2004.
- KOÇ, Yusuf-Ali Koç, *Tarihi Gerçekler Işığında Belgelerle Atatürk*, Yaprak Ofset, Ankara 2005, s.13.
- SAKİN, Serdar-Sabit Dokuyan, *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt: I (1920-1945),TTK Yayını, Ankara 1989.
- TBMM, *TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt: 1950-1980*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, Gökçe Ofset Matbaacılık Limited Şirketi, Ankara 2010.

EKLER

1956
Nihat Erim'in RAPORU
20.6.1956
A45

16.11.1956 günü Sayın Başvekil beni makamına davet ve Kıbrıs meselesinin aldığı ehemmiyeti ve için milli mahiyetini içererek bu sahadaki çalışmalara iştirâkimi uygun gördüklerini söyledi. İtibarla kabul ettim.

Sayın Adnan Menderes Kıbrıs tutkununun son vaziyeti üzerinde beni tenvir etti ve Hükümetimizin siyasi hedefini şu şekilde tesbit eyledi :

- 1 - Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz.
- 2 - Eğer İngilizler çekilecekse Kıbrıs esli şahid olan Türkiye'ye iade edilmelidir.
- 3 - Bu olmadık takdirde Yunanistanla aramızda yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu takdirde İngiltere'ye armu ettiği üsler veya kolge barakılır.
- 4 - İngiltere Ada halkına Self-government hakkı tanımaya taraflı eder görünüyör. Bu tehakkük ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlanca korunmalıdır.
- 5 - Hiç kabul edemeyeceğimiz şak Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir.

Benden istenilen vazifeyâ, bu siyasi talimatı çerçevesi ve arzusu içinde hukuki ve siyasi düşüncelerimi, meselemin bugünkü ve yarıncı haftalarında işbittiliğe sunmak, içi Türkiye'nin emfaetlerine mîskîn olan uygunlukta hall etmek için sorfedilen gayretlere iştirâk etmek şeklinde anladığım Sayın Başvekil ile arz ettim, tasdik ettiler.

Hariççe, dosyalardan istifademî 19.11.1956 gününden itibaren mîskîn kaldı. Verilen dosyalara ve diğer vesikalara Vekâletle olundum. İkinci Defre'âm benizle temasa mezur edilen Bay Saî

- İkinci müşade. Birinci müşa Haricçe Vekil U. sayın E. Menderes ve ikinci müşa Haricçe Umumi Kâbil: sayın M. B. B. ye tasdik edilmiştir.

- Ömür sayfa 2.

030 01 38 227 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 2 -

Coruk ve Güner Türken'den şifahi izahat aldım.

Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından ortaya atıldığından bugüne seyri ve iç yüzü hakkında bilgi edindim. Bu temas ve inite ile gene sürebileceğimiz ilk müzakereleri aşağıda tozbit ettim

I

Kıbrıs'ın İngiltere elinde şimdiki şekilde kalmasını müdafaa Birleşmiş Milletlerde sempati uyandırmaz. Self-determination ve "Self-government" unanıyla kabul edilmiş bir "Roda" fikir oldu. İkinci Cihan Harbi ardında milletlerarası müzakerelerde "slogan" müstemlekeciliğin tesfisiyedir. Kaldı ki Birleşmiş Milletler Anayasasının 73.ncü Maddesi de İngiltere'ye Self-government'i temin etmesi vazifesini yükler.

Betaki İngiltere buğramın tû beğindeki tavram şifrele deyiştirerek "Self-government" yolundan Self-determination'a razı oldu.

Türkiye'nin, Kıbrıs Usurında coğrafi, tarihi ve stratejik haklar iddia ederken, Ada'nın İngiltere müstemlekesi olarak kalmasını savunması doğru olmaz.

Türkiye'nin bu ikinci şakka savunurken teni şu olmalıdır: Kıbrıs'ın müstemlekesi İngiltere'de kalma. Fakat Ada halkına Self-government albette tanınmalıdır.

(Self-government'in nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini aşağıda IV'de arzedeceğim)

II

Kıbrıs'a İngiltere ancak bize devredebilir ve yalnız bize devretmelidir.

a) Bu iddiaya için beğinden beri Hükümetimiz savunmaktadır. Üne şifreli coğrafi, tarihi ve bilhassa stratejik sebepler muktedir. Kıbrıs'da kalacak hava, deniz ve kara kuvvetlerinin ehemmiyeti süveyi tutarak emsalsiz fiilen izah edildi. Türkiye'nin

030 01 38 27 1

DEVLET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-3-

kendi emiyeti, Beşded Paktı ve NATO sistemlerinin içliyebilmesi Kıbrıs'ın kimin elinde bulunduğuna sıkı sıkıya bağlıdır.

b) Lozan Muahedesine dayanarak kurulmak istenen hukukî yapı bana sayıf göründü. Muahedenin 20.inci Maddesi, Kıbrıs'a -hiçbir ihtirasi kayıt koymadan- İngiltere hükümetine terkettmiştir.

Yunanistan'ın yopdışı gibi hatta 16.ıncı Maddeye hiç temas etmaksızın, 20.inci Madde Türkiye'nin hukukî iddialarına kapıya kapamıştır demektir. Hiç değilse böyle bir korğı tesile müdafaa edilebilir ve reddi haldey olmas.

Bundan başka meseleyi Lozan çerçevesi içinde ele almanın şu mihis mahsuru da unutulmamalıdır Muahede diğer âkitlerinin zımnı alınmadan değiştirilmes. Yani iş, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a inhisar ettirilemes.

Ancak bu böyle olmakla beraber, Ada Yunanistan'a verilirse Lozan Muahedesinin meydana getirdiği siyasi ve stratejik muvazene nin meclaketinin aleyhine tamamen bozulması teni, siyasi icap (opportunité politique) bakımından çok kuvvetlidir. Hükümetimin bugün beri bu noktaya belirtmekle pek isabetli hareket etmiştir.

Bu cümleden olarak, 27.ayın Başvekilin 28.6.1956 günü İngiltere Büyükk Elçisine, Lozan'ın kardeş muvazene bozulmak istendiğine göre, Yunanistanla münasebetlerininin temomun Yunan Hükümeti ile ikili müzakeralarla günden geçirilmesi gerekceğini söylemesi, yerindedir. Söylenen aynı mevzuda daha geniş olarak İngilizlere ve Amerikalılara Garih Trekye, Patrikhane, İstanbul Rumelga, Spedeki bazı Adalar mevzularının ele alınacağıın bildirilmesi de iyi olmuştur.

Yunanlılara karşı en ailesiz siyasi silâhımız bu mevzulardır. Şu sıralarda bu yolda daha da vahit alınman tem mümkündür.

Dünyada, Lozan Muahedesine, Kıbrıs meselesinde lohimizde inidukî bir mesnet olarak dayanılmayacağıı kaydetmekle, şindiye

030 01 38.227 1

3

DEVLET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-4-

kadar yapılanlardan wasgeçilsin demek istesedia. IX.uncu Birleşmiş Milletler Assamblesinde Lozan'a İngiliz temsilcisi de Türkiye tezine uygun olarak zikretmiştir. Bağdalenizin Hariciye'ye gonderdiği tafessal raporda işeret ettiğine göre, bu fikir Latin Amerikası mümessilleri üzerinde Yunanistan aleyhine tesir yaratmıştır.

Birleşmiş Milletler Assamblesi bir Mahkeme olmadığı için bu türlü manevralar yerine göre mümkün ve faydalı olabilir. Ama için salim konimiz hatırdan çıkaramayız.

Bağdaleniz, Lozan Mushadesinin 16.inci ve 20.inci Maddeleri üzerinde, memleketimizin salâhiyetli hukukçularından müteles alınmasını telkin etmiştir. İlgili memurundan sordum, henüz bir müteles istenmemiş. Her bakımdan faydalı olacak böyle bir istişare-yi mesalenin Birleşmiş Milletler Assamblesinde bu defa komşu-lasından önce yetiştirmek mümkündür.

Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi isteğine karşı en tesirli mukabil iddia ise, manevî tesir ahasında Self-determination gibi cihan-güml nazariye kuvvetine sahip bir prensiptir.

Kıbrıs'da bugün rumlar ekseriyette olduğu için, Adas'ın Türki-ye'ye devrine imkûnkî şartlar altında Birleşmiş Milletler Assam-blesinde, eşilmesi hemen de imkûnkî görülen engel Self-determina-tion'dür.

Buna mukabil Self-determination, henüz afredanı canî ayarını manî bir taraf ve tatbiki olmadığı için, Kıbrıs'a Rumların kayfına terkettirmeye yetecek kuvvette de değildir. Aşağıda V'de tafsilât arz edilecektir.

Kıssat Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi isteği, imkûnkî değil siyasi sebeplere dayanır ve kesin imkûnkî değil siyasi bir netice olarak sağlanabilir.

030 01 38 227 1

Türkiye, iddiasını somuna kadar muhafaza etmelidir. Kıbrıs, kendisine terk edildiği takdirde, ehlinin din, ırk, menşei farkı gözetmaksızın eşit haklardan faydalanacağı sayılmalıdır.

III

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaka (Enosis) veya Türkiye'ye idesi birbirinden en uzak iki tekliftir. Statu quo muhafaza edilmediği takdirde, İngiltere Self-government ile içi çimdilik kapatmak isteyecektir. Fakat, bir defa açılmış olan Kıbrıs dâvası, ne Yunanistan, ne de Türkiye bakımından, Self-government ile sonuçlanmayacaktır. Her üç merkezin münasebetleri bu yüzden devamlı olarak tehlikenesizdir.

Mesaleyi, anlaşma suretiyle, ortalama bir hal çekiline bağlamak hem hakaniyete uygun olur hem de bugünkü durumda siyaseten imkânî tek çare olanıdır. İngiltere'nin empirizm'ini ve utiliteçiliğini de kapsayan bir formüldür.

Ortalama hal çekişi, Kıbrıs Adasının taksimidir.

Taksim fikri, Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Amerika Hükümetleri arasında gizli ve resmî veya yarı resmî bazı görüşmelerde ele alınmıştır. Belçika Hariciye Vekili M. Speck bu yolda aracılık etmeyi teklif etmiştir.

Doşyalardan öğrenildiğine göre, Yunanistan, Adanın çimlerinde her bir çaridi Türkiye'ye bırakmayı düşünürmüş.

İngiltere Hariciye Müsteşarı Sir İvan Kirk Patrick çimlerden oluşan bir hat ile Ada'ya yarı yarıya ve gerek Yunanistan'a, gerek Türkiye'ye verilerek ikiye paylaştırarak istemiş.

Sayın Başvekil, yarı yarıya taksim istemek fikrinde olduğunu söyledi. Mesaleyi, Mr. Dallas'ın temsilcisi olarak buraya gelen General Holmes'e de fevkalâde itiyatlı bir dille ve belki mümkün olan şekilde açtı.

Kıbrıs'ın başlıca Türkiye ve Yunanistan arasında, muhtemelen İngiltere'ye de bir üçüncü varlık şeklinde taksim, Self-

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-6-

determination prensibinin adil bir surette tatbiki demektir.

Şöyleki : Kıbrıs ehali, 385 bin rumca konuşan Ortodoksa-
hristiyan ve ^{100 bin} Müslüman Türk'den ibarettir, demebilir. Diğer
unsurların sayısı 10 bin kadardır.

Demek ki Kıbrıs'da iki ayrı topluluk, birlik (entité) iç
içe yaşıyor. Münsip surette taksim yapıldığı takdirde, bu iki
ayrı topluluktan her biri kendi anavatanı saydığı devletin
hükûmetliliğini tercih inkârını bulacaktır. Yani, hem rum cemati
hem de türk cemati kendi Self-determination hakkını serbestçe
kullanabilecektir. Böylece, aksariyetin arzusu olsun diye, tam-
men ayrı bir bütün teşkil eden bir ekalliyet hiç bir suretle
başlamayacağı yabancı bir Devlet hükûmetliliğine altına sorla
solunmuş olmayacaktır.

Venizelos, Lozan Konferansında Garbî Trakya için Türkiye'
nin meşhur plebisiti, bu belge halkının (homogène) olmayıp,
(hétérogène) olmasını vesile yaparak reddetmişti.

Kıbrıs, bu bakımdan Garbî Trakya'ya benzeyen. Eğer bu günün
birleşmiş Milletler ekalliyeti inkâr verse Venizelos'un Lozan'da
müktesse ettiği tesin tatbiki ile Kıbrıs'ın plebisitsiz Türkiye'ye
devri sağlanabilir. Fakat bu gün Self-determination prensibine
iki bir fırsat kabul ettirmek inkârını gösteriyor.

Şu halde, Self-determination'ı sorunu kadar götürmek, tam
adeleti korumak lâzımdır. Her iki topluluğun reyleri ayrı ayrı
sorulur. Kıbrıs'ın rum bölgesinde kalarak : 1- Bağımsızlık mı,
2- Yunanistan'a ilhak mı, 3- İngiltere'ye bağlı olmak mı veya
4- Başka bir şey mi istiyorsunuz diye sorulur. Türk bölgesindeki
Türklerle de aynı sorular (ilinci soru değiştirilerek sorulur.

Böylece, namurî Self-determination prensibi esaslı güçde
fiili tatbik bulmuş olur.

Taksimın ortaya çıkaracağı başka meseleler ise gene en
geniş ve liberal esaslarla halledilir.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-7-

Birleşmiş Milletler Asamblesine böyle bir teklif götürüldüğü ve doğrudan doğruya ilgili Devletler de desteklediği takdirde, kabul edileceği sayılabilir. Yoksa, uzlaşma suretiyle, ilgili Devletler arasında halledilir.

Yunanistan, yeri yerine taksime yanaşmayabilir. Ona karşı kuvvetli deliller vardır. Self-determination prensibi, bütün rum-ların aynı bölgede toplanıp diledikleri idare altında yaşama-ları ile tatmin edilmiş olsaktır. Küçük ölçekte ve nispeten kısa mesafe içinde ve aynı mihnet, aynı iklim şartlarını muhafaza edecek olan bir obali mübedelası zorunludur. Başka şekilde olan Türk topluluğunun Self-determination hakkına girmemesek, Türkiye'ye emniyetini korumak imkânını vermek ve şiddetli huzursuzluk yaratmış ve yaratacak bir kötü hükmü ortadan kaldırmak için, bir miktar insanın yer de-ğiştirilmesi boşuna zahmet değildir. Hala bu mübedele, emniyetimizin ileri teknik imkânları ve konforu sağlanarak yapılabilir.

Kıbrıs'ın taksim fikrini destekleyecek hukukî ve insanî prensip Self-determination'dir.

Aynı projeyi kuvvetlendiren siyasi sebep, Türkiye'nin ve Boğaziçi Fakti ile NATO'nun emniyeti için Ada'nın askeri gücü yitmesi ellerde bulunur olması ihtiyacıdır.

Taksim teklifinin kabul edilmesi ihtimali gündemde tutularak, Türkiye bakımından Kıbrıs'ın ne şekilde bölünmesinin daha olası olduğu, askerlik, ekonomi ve Ada'daki Türk nüfusunun manifestoları gündemde tutularak gizliiden yetkili müdahemmalara tesbit ettirilmelidir.

Bunlara verilecek bölgede Türkiye'nin ve Yakın Doğu'nun emniyetinin inceltireceği koruma tedbirlerine Türkiye de iştirak etmelidir. Aynı hakta Türk bölgesinde Yunanistan istemesi. Çünkü Ada'nın Adalolu'ya mesafesi 45 mil, Pire'ye mesafesi ise 600 mildir.

030 01

TRTAY ALIŞILMİ GENEL MÜDÜRÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-8-

IV

Aynı Kamerasında 13.11.1956 günü açıklanmıştı gibi, Lord Redcliffe hazırlanmaya mecur edildiği Kıbrıs Anayasası projesini İngiltere Hükümetine takdim etmiştir.

Anayasa, Self-government'a geçmek maksadıyla hazırlanmıştır. Kıbrıs umumî Valisi Mareşal Harding ile Başpiskopos Makarios arasında inkıtas uğrayan görüşmeler de bu esas etrafında idi. Muayyen bir miktetin sonunda da Self-determination'a inkın varileceğini, İngiltere Hükümeti açıkca söylemektedir.

Self-determination'a Türk topluluğu için de temin (teksin), veya tevzih etmek şartıyla, Anayasada yer alması mehur görülmeyebilir. Ancak bu şu tedbirlerle birlikte müteale edilmelidir:

a) Self-government için ilk şart, Hükümetimizce için bağından beri daima tekrarlandığı gibi ruuların tedhiği mutlaka durdurmalarıdır. Sükün içinde asgari bir sene geçmeli, Self-government sonra tatbik edilmelidir.

b) Türk topluluğu temsilcisi ile müzakere yapılmaması Birleşmiş Milletler Anayasasının 73.ncü Maddesine aykırıdır.

c) Self-government Statüsünün tatbikine Türkiye-İngiltere-Yunanistan temsilcilerinden müteşakkil bir Komite nezaret etmelidir.

d) Self-government Statüsüne, Türklerin (tabii ruuların da) dışarda: Kıbrıs'a tam serbestlikle hicret edebilmeleri hakkı üzerinde durulmalıdır. Mesalé tetkik edildikten sonra bu hakları Türk nüfusu ruularından fazla göştaltacağı anlaşılmazsa, icararla istenmelidir.

e) Bu hak istikbâledeki Self-determination plebisiti için fevkalâde ehemmiyetlidir. Tedbirli davranmak şartıyla 10 sene sonraki plebisitte Türklerin müdara,ıda Cıvandı idaresinde İnan ki nisbetleri aşabilir. O zaman ister teksin için ister Bâ'nın müteşakkil kodlarını tayin maksadıyla yapılacak plebisitten emilge

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-9-

duyulmaz.

(Self-government Anayasası hakkında diğer hususlarda Siyasal Bilgiler Fakültesi Dağ Mühasebetler Enstitüsünde hazırlanan Raporun faydalanılabilir)

Y

Türkiye'nin sula kabul edeceği çık, Kıbrıs ehline Self-determination hakkı tanımak bahanesiyle, Ada'nın Yunanistan'a ilhak edilmesi için kâpî çalışmasıdır.

Kıbrıs'ın memleketimize yakınlığı, maddeten ve menen, o derecede moydandır ki sârf Self-determination'ı tathik vesilesiyle Ada'yı Yunanistan'a terketses-buğün 25, çok yakın bir gelecekte 30-40 milyon mufualu-Türkiye'nin heyetî mahiyetteki emiyet ihtiyacını hiç hesba katmamak, hatta baltalamak olur.

Boyle bir çeye menî olmak için, Amerika boğts olmak üzere, müttelik ve dostlarımızın şu noktanın hatırlanması -siyesi bir tedbir olarak- isabetli görülmüş.

Kıbrıs'ın Yunanistan'a terkî veya şimdiki Statüsünde Türkiye'nin cütubakta sağlanmaksızın yapılacak bir değişiklik, Lozan Mubadesesini Elemlerle münasebetler bakımından şü'den geçirmek zaruretini doğuracağı gibi, Anadolu'nun müdafesi güçleşeceği için, bütün milletlerarası taahhütlerinin de yeniden ele alınmasını ve askerî tahat ölçülerinin yeniden tekkirini gerektirir.

Kıbrıs'ın emkoddorstatın prensipler bakımından toyine gelince:
a) Ada'nın kaderini mutlakla şimdiki ekseriyeti teşkil eden rum emestinin argusunu terketsmeyi sereden milletlerarası positif bir hukuk kaidesi yoktur. Kıbrıs'da tarih boyunca ekseriyet devir devir kân Türklerde kân rumlarda olmuştur. Son 50-60 yaldı rumlar (favorisç) edildikleri, Türkler ise pek mehur kaldıkları için Ada'yı kütile halinde terketsmeye kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Egit bakış tesanines Türk topluluğu süratle gelişebilir. Geliştirilmiştir.

030	01			38	227	1
-----	----	--	--	----	-----	---

9

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-10-

b) Self-determination bir fiisal prensiptir. Birleşmiş Milletler Anayasasında (Gayeler - Purposes) arasında (Madde I, Fıkra 2) müphem bir şekilde yer almıştır. Aynı vesikandan müstenlekelere don bahseden kısımda (Madde 73, b) Self-government'den bahsedilmiştir; Self-determination'a yer verilmediği. Self-government için dahi şu kayıt ilâve edilmiştir: according to the particular circumstances of each territory and its peoples and their varying stages of advancement.

Kıbrıs'daki (particular circumstances)ın bağında:

1. Ahalinin iki syri topluluktan mürekkep olmaz gelir. Türk topluluğuna, şimdilik ekseriyette olan, rum topluluğuna çobluğunun arzusuına razı öderak, istemediği bir idarenin hüküranlığı altına sokmak, oradaki (particular circumstances)'a sykırı dğer.
2. Kess Ads'man yani Ulkemin(territory) Türkiye'ye çok yakın olmasının emniyetimiz için hayati ehemmiyeti, onun ihmalî cail olmayın hususiyetini teşkil eder. Bunu gözünde bulundurarak 73.uncü Maddeyi tathik edehilmek için risyeti elzem bir hukuki şarttır.

c) Bunlar yalnız Self-government için. Kıbrıs, Birleşmiş Milletler Anayasasının il.inci Fesli hükümleri dahilinde sayılan bir yer olduğundan eğer Birleşmiş Milletler Anayasasının netnisi riayet olunacaksa Birleşmiş Milletler Assamblesinde Ads'ye Self-determination tanınmaz istenemez. İstenirse Birleşmiş Milletler Anayasasına sykırı bir iç yapılanç olur. Çünkü, Birleşmiş Milletler Anayasası (Independence'a) yani Self-determination'i milletlerarası vesiyet altındaki ulkelere hasretmiştir. (Fesli XII, Madde 76, b). Kıbrıs'a Birleşmiş Milletler Anayasası yalnız ve yalnız Self-government için tathik edilebilir. Bunda da 73. nolu Maddeinin (b) bendindeki şartlar hesaba katılmak lâzımdır. Kıbrıs'a 76.uncü Madde tathik edilemez çünkü milletlerarası

030 01

38 227 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-11-

vesayet altında değildir.

d) Kaldı ki, hem 73.üncü Maddede hem de 76.ıncı Maddede, "Self-government ve Self-determination için şu şart gerektiriyor:
"particular circumstances of each territory and its peoples..."

(each territory and its peoples) ibaresi üzerinde dikkatle durmak icabeder. Birleşmiş Milletler Anayasası 73 ve 76.ıncı Maddelerde "ülke" den (territory) den "her bir" demek suretiyle müfret olarak bahsedilen "ve oraların halkları" (and its peoples) diyerek aynı ülke üzerinde birden ziyade halk topluluklarının yaşayabileceğini göstermiş ve Self-government veya Self-determination'a bunların her biri için tanımıştır. Eğer, her ülke (territory) için yalnız bir topluluk, bir halk düşünülse idi (territory and its peoples) yerine (territory and its people) ibaresi kullanılırdı. Birleşmiş Milletler Anayasası gibi bir milletlerarası temel vesiledeki her kelimenin, her ifadenin uzun uzun münakaşaya edilip düşünülmesinden sonra tesbit edildiği malumdur. Halklar (peoples) kelimesi gelmiş güzel konuşmuş değildir. Filhakika başlangıçta Madde 76 formülünde kelime (people) şeklinde müfret iken (San Francisco Konferansı notatları Cilt 10, Sayfa 453) bilhüna amerikan delegasının getirdiği tâdil teklifi ile (peoples) şeklinde değiştirilmiştir. (Sayfa 514)

Şu halde Kıbrıs'a Birleşmiş Milletler Assemblası Self-determination değil, Self-government'in tehdidini isteyebilir. Hongkai tehdit edilirse edilecek, Ada'daki Türk ehali (people) rum ehali (people)den ayrı bir vesile, bir bütün (entité) teşkil ettiği için, ona rum ekseriyetinin peşinden sürüklenerek, ona tâbi kılınarak Birleşmiş Milletler Anayasasının 73.üncü Maddesinin öyküsü olur.

Bu günün kadarki münakaşaya ve temaslarda Türkiye temsilcilerinin Birleşmiş Milletler Anayasasının bu noktadan ale şifhelerine dair bazı gösterişli konuşmalarında ve vesikalarında bir kayda rastlanmadı. Sadece hem 73 ve 76.ıncı Maddelere dair şifhelerden bir kere de Birleşmiş

DEVLET KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GEMERİK YATAY ARŞİVİ

-12-

Milletler arasındaki Delegasyonumuzca incelenmesi yüksek takdirlerine arz olunur.

e) Self-determination Üzerinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunda müzakereler cereyan etmiştir. Delegasyonlar arasında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. 76.ıncı Maddeyi ve 73.nolu Maddeyi tatbik edebilmek için bazı esnelî kaidelere ihtiyaç olduğu söylenmiştir. Milletlerin ve halkların terifi yapılmak istenmiştir.

73 ve 76.ıncı Maddelerin Assemblee ile alınabilmesi, gerçekten daha önce bir takım hususların tavsih ve teferruce bağlıdır. Herdış bu yapılmamıştır.

Mükallifler de, bu iki maddesinin tatbikinde çok ihtiyatlı olmayı tavsiye etmekte ve çoğitli mahsurat, mülâhazalar ortaya koymaktadırlar. Kıssaca, iğret edilen prensip herhâlde devletlerarası hukuktan esnelî kayıta kazanan, içlenmiş bir positif hukuk kaidesi mahiyeti kazanmış değildir. Sadece ideal prensip olarak alemtâmî manevî bir kayıta, ve devletlerce, siyasi tertiplerinde her maksat için silâh olarak kullanılmak istenen müphem bir maddedir.

Esaslı milletlerarası müzakereye konu olduğu sırada şu esnelî de soruak faydasız değildir: Self-determination homogene olmayan bir devletet halkının siyasi istiklâlini ve bu noktada birliyetini, bir başta devlete fedağ etmek hakkında her zaman ve her yerde mutlak olarak kabul etmektedir? Eğer bu bir kaidedir ise bu kaidenin istisnasız olarak tatbiki halleri vardır. Avusturya, Birinci ve İkinci Cihan Harplerinden sonra Almanya ile birleşmiş imkânından hakukun mahrum edilmiştir. Avusturya için aklı gelen sebepler, Kıbrıs'da fedaasiyle vardır. Avrupa'nın ortasında herhen hepki almanca konuşan, alman salından sayılan 8-10 milyonluk, hakiki bir millet ve devlet kayle bir tabiiat tâbi kalmırken, kendine Kıbrıs Adası ve arada yaşayan rumdan gayri unsurlar, günün ekseriyetinin arzusu budur diye, istiklâlden mahrum edililebilir mi? Esaslı isteğinin karşı bu tarz da ihmal edilmemelidir. (Servitutes internationales)in çoğitli başta esnelî

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-13-

Açıkça olan bu durumda rağmen, Kıbrıs'da istenmediğinin tarzda bir Self-government veya Self-determination tatbiki Birleşmiş Milletler Assembliesinde Yunanlıların siyasi tertipleri neticesi ve Üyeler arasındaki malum kaddıyistler ve hesaplar sebebiyle mümkün kılınırca, 73 ve 76.ıncı Maddeler hakkında yukarıda arz edilen mütealemler istikametinde ihtirasi kayıtlar şunla sürerek kararı reddetmemis düşümlü olabilir.

İlk mütealemler ve diğerlerini saygılarıyla arz etmiş bulunuyorum. Siyasi takdir yüksek kâkandır.

24.XI.1956

Prof. Nihat Erim

H o 3 Bu rapor üzerine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Fakültesi Doçenti Doktor Sami Bilgi ile istişare edilmiş, onun da fikirlerinden istifade olunmuş ve iştiraki sağlanmıştır.

030 01 38 227 1